

і зовнішній, а забезпечення зворотного зв'язку між зовнішнім і внутрішнім контролем дасть змогу вдосконалити навчально-виховний процес з географії.

Рецензент – канд. геогр. наук, проф. О.О. Жемеров

Література:

1. *Коберник С., Коваленко Р.* Проблема корекції та контролю знань з географії в умовах реформування шкільної географічної освіти // Географія та основи економіки в школі. – 2002. – № 4. – С. 12–16.

2. *Корнєєв В.П.* Дидактичні ігри в курсі загальної географії // Географія та основи економіки в школі. – 2002. – № 5. – С. 17–21.

3. *Оцінювання практичних робіт з географії у 5–10 класах загальноосвітніх шкіл за 12-бальною шкалою / В.П. Корнєєв, Г.О. Ковальчук, Л.Б. Паламарчук, Л.І. Крутлик – Кам'янець-Подільський: Абетка НОВА, 2001. – 64 с.*

4. *Сиротенко А.Й.* Стандарти шкільної географічної освіти // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2001. – № 37. – С. 10–11.

5. *Чернов Б.О., Тубанова Р.Д.* Дидактичні умови підвищення якості знань учнів з курсу географії Української РСР // Методика викладання біології, хімії, географії: Респ. метод. зб. – Рад. школа, 1991. – Вип. 8. – С. 5–22.

6. *Шипович С.Й.* Методика викладання географії. – К.: Вища школа, 1981. – 176 с.

УДК 372.891

П.С. Скавронський

ЗОШ № 11, м. Бердичів, Житомирська область

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ТЕРМІНУ ТА

СТРУКТУРУ ПОНЯТТЯ «КАРТОЗНАВЧА КОМПЕТЕНЦІЯ»

У статті розкрито значення понять «компетентність», «компетенція», «компетентний» та їх співвідношення. Відзначена багатовекторність тлумачення цих понять в українській і зарубіжній науково-педагогічній літературі. Дано визначення поняття «картознавча компетенція» як складової частини функціональної структурної одиниці життєвої компетенції, розкрита його суть і структура. Зіставлені вирази «картознавчі знання, навички і вміння» і «картографічні знання, навички і вміння» щодо їх вживання у шкільному курсі географії на користь терміну «картознавчі знання, навички і вміння».

Ключові слова: компетенція, компетентність, картознавство, картографія, картознавча компетенція.

P. Skavronsky

TO THE QUESTION ABOUT MAINTENANCE OF TERM AND STRUCTURE OF CONCEPT «MAP-KNOWLEDGE COMPETENCE»

The value of concepts is exposed in the article «competence», «competent», and their correlation. It is indicated on great directions of interpretation of these concepts in Ukrainian and foreign to scientifically pedagogical literature. Determination of concept is given «the map-knowledge competence» as a constituent of functional vitality competence, *his*

essence and structure is exposed. Comparisons expressions «the map-knowledge knowledge, skills and abilities» but «cartographic knowledge, skills and abilities» in relation to their maintenance in the school course of Geography in behalf of term «the map-knowledge knowledge, skills and abilities».

Keywords: competence, competent, map knowledge, cartography, map-knowledge competence.

Вступ. Сучасна педагогічна наука велике значення надає компетентнісному підходу до навчально-виховного процесу, формуванню в учнів ключових життєвих компетенцій: соціальних, полікультурних, інформаційних, комунікативних, самоосвітніх, фізичних, когнітивних, економічних, професійних, технологічних, екологічних, громадянських, організаційних і т.п. [1]. Навчальна програма з географії для 12-річної школи передбачає опанування учнями навчально-пізнавальною, соціальною та комунікативною компетенціями у 6 класі та формування інформаційної компетенції у семикласників шляхом розвитку вміння аналізувати карти та використовувати їх як джерела різноманітної інформації. Програма передбачає значне підсилення навчально-пізнавальної компетенції і формування ціннісно-сислової та соціально-трудової компетенції у 8 класі [4]. На нашу думку, важливою життєвою компетенцією є картознавча компетенція учнів, яка з року в рік формується вчителем на уроках географії.

Вихідні передумови. Формуванню картознавчих знань, навичок та вмінь учнів за допомогою звичайних типових дидактичних наочних засобів (демонстраційних географічних карт, географічних карт учнівських атласів та шкільних підручників) приділяли у своїх працях належну увагу О.О. Байназарова, Г.Д. Довгань, С.Ф. Каргалова, В.О. Коринська, В.І.Кудирко, М.В. Лапко, М.О. Максимов, М.П. Откаленко, А.А. Половинкін, Н.Н. Студенцов та ін. Методика використання великомасштабних топографічних карт своєї місцевості на уроках географії з метою формування в учнів картознавчих знань, навичок та вмінь (картознавчої компетенції) розкрита в кількох публікаціях автора статті [7, 8]. Але поки що відсутні наукові публікації, де були б розкриті суть терміну і структура поняття «картознавча компетенція», хоча компетентнісний підхід набуває все більшого поширення в освітніх системах зарубіжних країн та в Україні.

Формулювання цілей статті, постановка завдання. Метою даної статті є спроба розкрити зміст терміну і структуру поняття «картознавча компетенція», показати її інтегративні властивості нести в собі елементи соціальної, соціально-рольової, самоосвітньої, комунікативної, когнітивної, професійної, інформаційної, екологічної, технологічної, творчої, функціональної, медіа-компетенції та інших життєвих компетенцій.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід визначений базовою ідеєю реформування освіти у країнах Європейського Союзу і розглядається як стрижнева конструктивна ідея неперервної (пожиттєвої) освіти. Формування компетентності учнів, тобто здатності мобілізувати

знання в реальній життєвій ситуації, – найактуальніша проблема сучасної школи [1]. Поняття «компетентність» перебуває нині в епіцентрі світової думки, оскільки воно розкриває якісно нові перспективи розуміння місії школи, життєвих результатів освітньої діяльності. В основі концепції компетентності лежить ідея виховання компетентної людини та працівника, який не лише має необхідні знання, професіоналізм, високі моральні якості, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання і беручи на себе відповідальність за певну діяльність.

Незважаючи на те, що терміни «компетенція», «компетентний», «компетентність» часто зустрічаються у педагогічній літературі, вони не є однозначними і, за висловами деяких європейських педагогів, безпроблемними [1]. Енциклопедичні джерела і словники розкривають багатогранність і неоднозначність розуміння цього феномена наукового знання. Термін «компетентність» є похідним від слова «компетентний». Слово «компетентний» (*competens* із лат. – відповідний, здатний) означає: 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; 2) який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; 3) той, хто володіє компетенцією; 4) який має певні повноваження, повноправність. Як правило, українські і російські словники ототожнюють поняття «компетентність» і «компетенція» не збагачуючи його новим змістом, новими акцентами [3, 9], хоча кожне з них несе свій смисл. Таким чином, поняття компетентності органічно пов'язане з дефініцією «компетенція». По суті, компетентність – це сукупність компетенцій, її ядро, серцевина.

У науково-педагогічній літературі до поняття компетентності включають, крім загальної сукупності знань, ще й знання можливих наслідків конкретного способу впливу, рівень уміння і досвід практичного використання знань. Головним, спільним, що характеризує точку зору різних авторів, є те, що знання людини виступають потенціалом, яким вона володіє, але привести його в дію можуть додаткові фактори. Значить компетентність – це не тільки наявність знань і досвіду, але й уміння їх використати при здійсненні своїх функцій. Підхід до розуміння компетентності як здатності діяти, відповідати певним стандартам, виявляти окремі навички, демонструвати спеціальний рівень знання, мати адекватну кваліфікацію, уміння виконувати певну роботу, завдання, певні обов'язки розкривають різні англійські словники та посібники [1]. Бути компетентним – значить уміти мобілізувати в даній ситуації набуті знання і досвід. При обговоренні компетентності увага звертається на конкретні ситуації, в яких вони проявляються. Є смисл говорити про компетентність лише тоді, коли вона проявляється в якій-небудь ситуації; нереалізована компетентність, будучи потенцією, не є компетентністю [6]. Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. Вона органічно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки, спрямованих на умови конкретної діяльності [1].

Компетентність – це специфічна здатність, яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних ситуаціях життя. Є різні

терміни для визначення вмінь або компетентності для життєдіяльності, однак однозначного терміну та дефініції не існує. Європейські педагоги використовують такі терміни: загальні або ключові уміння, базові уміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, крос-навчальні уміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання тощо. Усі ці терміни не є тотожними і відображають різні точки зору та різні підходи. Проте в основі всіх педагогічних концепцій лежить ідея необхідності формування компетентної особистості, здатної застосовувати знання, вміння та досвід відповідно до ситуації.

Як свідчить аналіз, у світі триває інтенсивна педагогічна рефлексія навколо визначення головних параметрів компетентності. Існують різні визначення цього поняття, різні точки зору, які розкривають якісно нові штрихи до розуміння компетентності. Більшість авторів розуміє загальноздатність і готовність особистості до дії, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті завдяки навчанню і вихованню, зорієнтовані на становлення учня як суб'єкта життя. Компетентність одночасно поєднує мобілізацію знань, умінь, поведінкових відносин. Компетентність розвиває уміння: розв'язувати найрізноманітніші життєві проблеми; отримувати й аналізувати інформацію; критично аналізувати інформацію, приймати рішення; оцінювати соціальні наслідки дій; працювати в групі.

Компетентність формується у процесі навчання і виховання не лише в школі, але й під впливом сім'ї, друзів, роботи, політики, релігії, культури тощо. Тому реалізація компетентнісного підходу залежить від освітньо-культурної ситуації, в якій живе і розвивається школяр. Важливим аспектом компетентнісно спрямованої освіти є визначення стрижневих компетенцій, які є універсальними за своїм характером і ступенем застосування. Людина, яка хоче досягти успіху в сучасному світі, повинна мати певні здатності, зокрема: 1) швидко діяти в нестандартних ситуаціях (сучасна діяльність вимагає від людей діяти в умовах ліміту часу, в ситуаціях, коли бракує досвіду); 2) учитися все життя (сьогодні неможливо працювати за фахом усе життя, маючи лише одну освіту; отже періодично необхідно набувати нового фаху та навіть під час своєї діяльності необхідно самостійно набувати нових знань); 3) працювати в сучасних інформаційних системах (ІТ – інформаційні технології – займають все важливіше місце в сучасній діяльності, вони є джерелом інформації та засобом спілкування; без уміння працювати з ІТ неможливо діяти й бути успішним); 4) вступати в комунікацію (сучасний світ стає все вужчим та єдиним; сьогодні неможливо сприймати себе лише як громадянина окремої держави) [1].

У багатьох західноєвропейських країнах розроблені критерії основних «умінь широкого спектру», що необхідні кожній компетентній людині для життєдіяльності і визначені національні ключові компетентності. Їх перелік відрізняється в кожній країні як за змістом, обсягом, так і за специфічною термінологією. В українській педагогіці спроба наблизитися до адекват-

ного розуміння термінів «компетенція» і «компетентність» триває більше десяти років. Проте сутність поняття «компетентність», його *differentia specific* (характерні особливості, специфічна відмінність), що надавали б конструктивний алгоритм моделювання компетентностей (описування завдань, цілей, структур та результатів навчальних процесів), залишається на інтуїтивному рівні розуміння [1].

Під життєвою компетентністю розуміють здатність людини розв'язувати життєві проблеми. Життєва компетентність людини – це характеристика життєдіяльності особистості. Жодна людина не народжується особистістю – лише індивідом, особистістю стають у процесі соціалізації індивіда. Так само, жодна людина не народжується з життєвою компетентністю. Життєва компетентність новонародженого – це його природжені безумовні рефлексії (дихальний, смоктальний тощо), які забезпечують його адаптацію, виживання. Справжня життєва компетенція розвивається з природжених потенцій у процесі розвитку особистості людини, залучення її до відносин та сфер людської діяльності.

Компетенції, в свою чергу, складаються зі здатностей. Здатність – це ансамбль, системне поєднання фізичних, психічних здібностей, знань (досвіду) та особистісних психологічних властивостей, духовності людини (моральності та моралі, системи цінностей, ціннісних орієнтацій особистості), яка дозволяє їй зробити та реалізувати свій вибір у певних, здебільшого типових ситуаціях. Здатність володіє значним мотиваційним потенціалом – людина, яка усвідомила і реалізувала свою здатність, у подальшому може шукати й активно створювати вчинкові ситуації, в яких ця здатність може бути реалізована. Здатності – це основа життєвої компетентності [1].

Життєва компетентність складається з двох основних блоків, які утворюють життєву компетентність особистості, – базові (особистісно-центровані) компетенції та похідні (суспільно-центровані) компетенції. Базові (особистісно-центровані) компетенції – це сукупність компетенцій та їх здатностей, які є необхідною передумовою нормального розвитку та функціонування особистості, її успішності в різних сферах життєдіяльності. До складу *базових* компетенцій відносять фізичну, когнітивну, емоційно-вольову, творчу, життєтворчу і духовну компетенції та пов'язані з ними здатності. *Похідні* (суспільно-центровані) компетенції – це сукупність компетенцій та їх здатностей, які розвиваються на основі базових і визначають успішність життєдіяльності особистості в конкретних її сферах. До складу похідних компетенцій відносять соціальну, соціально-рольову, комунікативну, інформативну, економічну, трудову та професійну, технологічну, екологічну, громадянську (політико-правову), етнокультурну, організаційну компетенції та пов'язані з ними здатності [1].

До похідних (суспільно-центрових) компетенцій ми відносимо і картознавчу компетенцію, яка є складовою функціональною структурною одиницею життєвої компетентності. *Картознавча компетенція* – це здатність

особистості використовувати засвоєні картознавчі знання, уміння та навички для вирішення практичних і теоретичних задач в реальних ситуаціях життя. *Картознавство* – це наукова дисципліна, яка вивчає базові поняття картографічної науки, розглядає її предмет, мову, теорію і методологію, дає загальне уявлення про види і типи картографічних творів, їх математичну основу, способи картографічного зображення, способи складання, генералізації, про оформлення і принципи картографічного дизайну, методах використання карт і атласів в географії та інших науках про Землю. Сучасне картознавство включає і первинні відомості про геоінформатику, геоінформаційне картографування, застосування аерокосмічних методів, які тісно пов'язані з картографією, а також деякі актуальні і перспективні напрями розвитку науки, такі як використання в картографії глобальних систем позиціонування, загальну теорію геообразень та ін.

Відповідно до традиційного визначення *картографія* – це наука про карти як особливий спосіб зображення дійсності, їх створення і використання. Це визначення закріплено Міжнародною картографічною асоціацією [2]. У науковій літературі ми можемо ще прочитати, що картографія – це галузь науки, техніки і виробництва, яка охоплює вивчення, створення і використання картографічних творів. Таким чином, картографія існує у трьох формах: як наука про відображення і пізнання явищ природи і суспільства через карти; як область техніки і технології створення і використання картографічних творів; як галузь виробництва, яке виробляє картографічну продукцію (карти, атласи, глобуси і т. д.) [2].

Сучасна картографія являє собою розгалужену систему наукових дисциплін і технічних галузей. Всі вони тісно пов'язані між собою і з багатьма іншими галузями науки і техніки, на стиках з якими виникають нові наукові напрями. До основних картографічних дисциплін і розділів, які вирішують свої завдання і розробляють для цього відповідні способи і методи, належать картознавство (загальна теорія картографії), історія картографії, математична картографія, проектування і складання карт, картографічна семіотика, оформлення карт (картографічний дизайн), економіка і організація картографічного виробництва, видання карт, використання карт, картографічне джерелознавство, картографічна інформатика, картографічна топоніміка і т.д. [2].

Картознавство (загальна теорія картографії) як загальне вчення про картографічні твори, що вивчає загальні проблеми, предмет і методи картографії як науки, питання методології складання і використання карт [2], є складовою частиною системи картографічних наукових дисциплін. Аналіз навчальної програми з географії для загальноосвітніх навчальних закладів [4] та діючих підручників для основної школи дає можливість зробити висновок, що знання, уміння та навички, які формуються на уроках географії стосовно створення і використання карт, можна називати майже рівноцінними термінами: і «картографічними знаннями, уміннями і навичками», і «картознавчими знаннями, уміннями і навичками». Але термін «картознавчі знання, уміння і навички»

більш влучний стосовно шкільного курсу географії, тому що точніше відбиває суть навчального матеріалу про створення і використання карт, який за своїм змістом відповідає предмету вивчення картознавства як навчальної дисципліни. Адже в шкільному курсі географії знання таких структурних складових системи картографічних дисциплін, як проектування і складання карт, оформлення карт (картографічний дизайн), економіка і організація картографічного виробництва, видання карт, картографічне джерелознавство зовсім не вивчаються, а вони є «картографічними знаннями». Виходячи з цього, вживаємо термін «картознавча компетенція» як похідну (суспільно-центрову) компетенцію, складову функціональну структурну одиницю життєвої компетентності, що формується в учнів на уроках географії загальноосвітньої школи і яка важлива для них як в нинішньому, так і в майбутньому житті.

Картознавча компетенція має інтегративні властивості і включає не лише картознавчі знання, уміння та навички, але й здатності особистості їх використовувати для вирішення практичних та теоретичних задач у реальних ситуаціях життя. Картознавча компетенція є інтегративною за своєю структурою і включає в себе здатності особистості з інших важливих для людини життєвих компетенцій (рис.).

Картознавча компетенція інтегрує в собі сукупність здатностей таких життєвих компетенцій: *комунікативної*, яка пов'язана із застосуванням знань, умінь та навичок для такого засобу комунікації, як карта [1]; *інформаційної* – що визначають спроможність особистості шукати, опрацьовувати, використовувати, зберігати та передавати різноманітну інформацію зображувану на картах; проявом цієї компетентності є володіння особистістю мовою карти як особливого тексту, складеного з допомогою умовних знаків [1, 2]; *професійної* – володіння картознавчими знаннями, уміннями та навичками і готовністю їх застосовувати в ході виконання професійних обов'язків – це сукупність здатностей водія автомобіля використовувати карти і атласи автомобільних доріг і плани міст, штурмана повітряних та водних транспортних засобів – навігаційні карти, землевпорядника – карти земельних угідь, працівника лісового господарства – карти лісових масивів, військового – топографічні карти, геолога – геологічні карти, вчителя географії – демонстраційні географічні карти та різноманітні атласи і т.п.; *когнітивної* – здатності щодо глибокого і адекватного пізнання навколишнього світу з використанням карт як образно-знакових моделей дійсності; *творчої* – здібності (новаторство) і знання, що визначають спроможність особистості до творчої діяльності в ході проведення картографічного методу дослідження при здобуванні нової інформації шляхом вивчення і порівняння кількох карт різного змісту;

соціальної – здатності особистості спілкуватись із використанням картознавчої термінології, що визначає рівень її соціабельності;

соціально-рольової – здатності особистості виконувати соціальну роль учня, а потім студента, працівника певної професії, керівника;

Рис. Структура картознавчої компетенції

екологічної – здатності отримувати знання про стан природного середовища, функціонування біосфери та її зв'язок з техносферою, використовуючи картознавчі знання, навички та вміння;

технологічної – здатності, які обумовлюють успішну взаємодію з техносферою, наприклад використання на побутовому рівні звичайного споживача сучасних супутникових навігаційних (геопозиційних) систем типу GPS або ін.;

функціональної грамотності – здатності використовувати картознавчі знання на практиці;

самоосвітньої – здатності черпати нові знання з картографічних творів взагалі і застосовувати при цьому картографічні методи дослідження зокрема;

медіа-компетенції – відрізнити правдиву інформацію, подану в картографічних творах, від неправдивої [1].

Висновки. Картознавча компетенція є важливою життєвою компетенцією, яка відноситься до блоку похідних (соціально-центрованих) компетенцій і визначає успішність життєдіяльності людини при використанні картографічних творів для вирішення практичних і теоретичних задач у реальних ситуаціях життя. Як дидактична конструкція вона має конкретний зміст та структуру, що містить визначені складові елементи (знання, уміння, навички, здатності та готовність особистості до їх застосування).

Рецензент – канд. геогр. наук, доц. А.М. Байназаров

Література:

1. *Життєва компетентність особистості: від теорії до практики*: Наук.-метод. посібник / За ред. І.Г. Єрмакова. – Запоріжжя: Центріон, 2005. – 640 с.

2. *Картоведение*: Учеб. для вузов / А.М. Берлянт, А.В. Востокова, В.И. Кравцова и др. / Под ред. А.М. Берлянта. — М.: Аспект Пресс, 2003. – 477 с.

3. *Новий словник української мови*. У 3-х тт. Т.1. А-К. / Укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К.: Аконті, 2007. – 926 с.

4. *Програми для загальноосвітніх навчальних закладів*. Географія. Економіка. 6–11 класи. – К.: Перун, 2005. – 96 с.

5. *Регіональна програма «Впровадження компетентісно-орієнтованого підходу в навчально-виховний процес» // Становлення компетентісно-орієнтованої школи Донеччини: від ідеї до практики*. – Донецьк: Каштан, 2008. – С. 10–26.

6. *Рыжаков М.В.* Ключевые компетенции в стандарте: возможности реализации // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 4. – С. 19–22.

7. *Скавронський П.С.* Використання топографічної карти своєї області як дидактичного роздавального матеріалу // Науково-методичне забезпечення навчального процесу з топографії і картографії на географічних факультетах університетів та в школах з поглибленим вивченням географії: М-ли IV-го Міжнарод. наук.-метод. семінару з топографії та картографії. – Харків, 1999. – С. 102–103.

8. *Скавронський П.С.* Формування картознавчої компетенції учнів на уроках географії засобами краєзнавчого матеріалу в школах Красилівського району // Антонінський край у просторі і часі: М-ли Міжнарод. наук.-краєзн. конф. Наук. зб. «Велика Волинь». – Вип. 39 / Гол. ред. М.Ю. Костриця. У 2-х тт. Т.ІІ. – Житомир: В. Котвицький, 2008. – С. 144–150.

9. *Советский энциклопедический словарь* / Гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 1600 с.

10. *Становлення компетентісно орієнтованої школи Донеччини: від ідеї до практики*. – Донецьк: Каштан, 2008. – 396 с.